

У більшості випадків методика використання засобів навчання розглядається з позицій діяльності учителя: що повинен знати і уміти учитель для відбору необхідного засобу, які функції може виконувати той чи інший засіб навчання і т.і. І дуже мало при цьому приділяється уваги учбовій діяльності учнів; спільній діяльності учнів і учителя як з використання, так і з конструювання засобів навчання; використанню засобів навчання для самонавчання і саморозвитку учнів; диференційованому підходу щодо їх використання.

Одним із ефективних прийомів індивідуалізації і диференціації навчання, який сприяє підвищенню інтересів учнів до навчання, забезпечує якість знань, оволодіння ними загальноінтелектуальних умінь, розвитку навчально-пізнавальної компетентності є педагогічно цілеспрямоване використання системи дидактичних засобів.

Для розробки методики використання дидактичних засобів як системи необхідно враховувати сучасні вимоги, які висувають перед ними, потреби суспільства та педагогічної науки, процес їх розробки і створення, психологічні і фізіологічні особливості сприймання та засвоєння навчального матеріалу тощо. Для цього методика використання дидактичних засобів повинна бути складовою частиною системи процесу навчання.

Отже, формування та використання сучасної системи дидактичних засобів з фізики, яка відповідає основним вимогам базової і профільної освіти та враховує індивідуальні особливості сприйняття і засвоєння навчального матеріалу учнями, сприяє становленню професійної, комунікативної, інформаційної та інших видів компетентностей особистості учня є актуальною проблемою методики фізики, що потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондар В.І. Дидактика. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
2. Гуржій А.М., Жук Ю.О., Костюкевич Д.Я. Організація навчально-виховного процесу у кабінеті фізики загальноосвітнього навчального закладу (науково-педагогічні основи): Навчальний посібник. – К., ІЗМН, 1998. – 187 с.
3. Засекіна Т.М. Засекін Д.О. Організація профільного навчання фізики // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – 2007. – Випуск 46. – С.70-75.
4. Засекіна Т.М. Система дидактичних засобів з фізики як складова навчального середовища // Наукові записки. – Випуск 77. – Серія: Педагогічні науки. – Частина 2. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2008. – С.188-193.
5. Концепція профільного навчання в старшій школі.
6. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти // Стратегія реформування освіти в Україні. – К.: К.І.С., 2003. – С.13-41
7. Орлова І., Самсонов В., Шут М. Засоби навчання та їх класифікація // Фізика та астрономія в школі. – 2000. – №1. – С.38-40.

УДК 37.02

Я.М. Камбалова

СИСТЕМА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ВИМОГ ДО СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ІСТОРІЇ У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Статтю присвячено проблемам створення сучасної навчальної літератури з історії в Україні. У ній зроблено аналіз останніх досліджень вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі історичної дидактики, в яких визначено етапи підручникотворення в 1990-х – на поч. XXI ст., науково-методичні підходи та систему вимог до змісту, структури та методичного апарату сучасного підручника.

Clause is devoted to problems of creation of the modern training literature on a history of Ukraine. In it the analysis of last researches of the domestic and foreign experts in sphere historical

didactic is developed, in which the stages of a book spelling in 1990 - in the beginning XX I of century, scientific - methodical approaches and system of the requirements to the contents, structure and methodical device of the modern textbook are determined.

Підручник – один із найважливіших засобів навчання. З допомогою підручника здійснюється організація процесу навчання як в плані пізнавальної, самостійної, творчої діяльності, так і в емоційно-ціннісному відношенні. Підручник має формувати здібність учня до накопичення особистого соціального досвіду, формування у нього вміння давати оцінку явищам та подіям навколишнього світу, визначати власну життєву позицію.

Проблема створення якісного підручника історії була і залишається на сьогоднішній день важливим предметом обговорення і критики педагогічної громадськості, тому що підручник усе ще зберігає статус домінуючого засобу навчання не лише в Україні, але й у інших країнах Європи. Процес створення нових шкільних підручників з історії в Україні розпочався на початку 1990-х р. і триває до цього часу. Українські дослідники поділяють цей процес на кілька основних етапів. Зокрема, кандидат історичних наук А.І.Зякун визначає два періоди становлення сучасної навчальної літератури з історії: I – кін. 1980-х – 1994 рр.; II – 1995 – кін. 1990-х рр. [3].

У той же час відомий фахівець з методики навчання історії доктор педагогічних наук К.О. Баханов пропонує власну періодизацію, аргументовано доводячи існування трьох етапів у створенні шкільних навчальних посібників з історії: I – 1991 – 1995рр.; II – 1996 – 2000 рр.; III – 2001 – 2005 рр. [1: 131].

Однією з актуальних проблем, дослідженням якої займаються видатні фахівці в галузі історичної дидактики, є розробка вимог щодо створення якісного підручника з історії та критеріїв його оцінки.

Розробка основ теорії шкільного підручника розпочалася у СРСР ще у 70-80-х рр. XX сторіччя. Важливим етапом у розвитку даної теорії свого часу були дослідження відомих учених про роль та місце підручника у навчальному процесі. Це праці І.Я.Лернера, В.Г.Бейлінсона, В.П.Беспалько, М.Н. Сказкіна, Н.М.Буринської, Д.Д.Зуєва, А.Й.Сиротенко та інших. З 1974 р. радянське видавництво “Просвещение” розпочало публікацію збірників “Проблемы школьного ученика”, у яких висвітлювалися загальні підходи і теоретичні обґрунтування структури та змісту навчальних посібників з окремих дисциплін та циклів, роль і місце підручника в системі засобів навчання, методика аналізу підручників тощо.

На сучасному етапі теоретичні проблеми створення підручника з історії, принципи та прийоми авторського конструювання підручника розглядають у своїх працях видатні українські методисти О.І.Пометун, О.А.Дубас, В.М.Сотниченко, Л.І Пироженко, П. Вербицька, Б.Б.Шалагінов, О.І.Шалагінова, Т.О.Чубукова, П.І. Мороз, І.А. Коляда та ін. Їхні дослідження присвячено розробці методичних вимог до змісту й структури підручника з історичних дисциплін, критеріям оцінювання підручників.

Завдання статті полягають у наступному:

- проведення порівняльного аналізу системи вимог до розробки та оцінювання сучасної навчальної літератури з історії, створених провідними вітчизняними та зарубіжними фахівцями в галузі історичної дидактики;
- визначення проблем сучасного процесу підручникотворення та нагальних завдань, що стоять нині перед авторами нового покоління навчальної літератури з історії.

Зокрема, українські відомі дослідники доктори педагогічних наук Пометун О.І. та Гупан Н.М. серед головних принципів відбору та побудови змісту сучасного підручника називають: цілісність, системність, гуманізацію, інтегрованість, полікультурність, альтернативність, багатоаспектність, рефлексивність [9: 20].

Автор підручника з історії стародавнього світу, кандидат педагогічних наук Мороз П.І., підтримуючи ідеї вказаних дослідників, в свою чергу, визначає такі принципи відбору та побудови змісту підручника: науковість, цілісність та системність, багатоаспектність, альтернативність, полікультурність, гуманізація, інтегрованість,

рефлексивність, доступність і зростаюча складність матеріалу, соціальна ефективність [4: 92-109]. У дисертаційному дослідженні цього автора чітко сформульовані методичні засади побудови шкільного підручника з історії:

- наявність в структурі та змісті підручника засобів організації продуктивної діяльності учнів (дослідницької, творчої, оцінної позиції щодо навчального матеріалу, рефлексивного осмислення прочитаного);
- врахування у тексті і навчальному матеріалі особливостей психічних процесів учнів;
- додержання основних принципів відбору змісту історичного навчального матеріалу: науковості, цілісності та системності, багатоаспектності, альтернативності, полікультурності, гуманізації, інтегрованості, рефлексивності, доступності і зростаючої складності, соціальної ефективності;
- збільшення питомої ваги позатекстових компонентів підручника, які забезпечують процесуальний (діяльнісний) аспект навчання;
- диференційований підхід до навчання учнів залежно від їх індивідуальних особливостей [4: 7].

Важливим питанням є також розробка системи критеріїв оцінки якості та ефективності шкільного підручника, відповідності його сучасним вимогам. Доктор педагогічних наук, автор багатьох науково-методичних праць Баханов К.О. пропонує наступні критерії оцінки сучасного підручника:

- цільове спрямування;
- чітко виражену позицію автора;
- зв'язок підручника з іншими навчальними посібниками;
- доцільне поєднання основних компонентів підручника (текстового та позатекстового);
- загальне бачення історичного процесу;
- подання різних точок зору на певну подію;
- орієнтованість на оволодіння учнями різними способами діяльності;
- орієнтованість на творчу та емоційно-оціночну діяльність учнів [1: 132].

У 2004 р. фахівцями МОН України було розроблено Положення про проведення конкурсу навчальних програм і підручників, в якому визначалися критерії, яким мали відповідати підручники (вимоги до змісту, структури та навчально-методичного апарата). Згідно цих вимог підручник повинен:

- містити систематизований виклад навчального матеріалу, що відповідає навчальній програмі з предмета;
- у доступній формі розкривати суть основних наукових ідей, законів, понять;
- містити стислі відомості про різні сфери суспільного розвитку;
- бути спрямованим на розвиток особистості школяра, його здібностей та обдарувань, формування умінь самостійно застосовувати набуті знання на практиці;
- інтерпретувати навчальний зміст у доступній та цікавій формі, містити систему завдань, що відповідають рівню розвитку школярів але без спрощення;
- виконувати функції управління пізнавальною діяльністю школярів, містити рекомендації щодо способу вивчення пропонованого матеріалу;
- матеріал підручника повинен викладатися в логічній послідовності, являти цілісну систему з урахуванням внутрішньо предметних та міжпредметних зв'язків [8: 28-29].

Після вступу України у 1995 р. до Ради Європи розпочався активний процес співробітництва з європейськими фахівцями в галузі підручникотворення. Це, зокрема виявилось у проведенні ряду міжнародних семінарів та конференцій, присвячених процесам реформування української шкільної освіти та, зокрема питанням створення нового покоління навчальної історичної літератури, до участі у яких залучалися провідні європейські

спеціалісти в галузі створення навчальної літератури. Результатом проведення цих зустрічей стали рекомендації європейських експертів щодо вдосконалення процесу підручникотворення в Україні.

Наприклад, відомий англійський фахівець у галузі історичної дидактики Р. Страдлінг розробив чітку класифікацію вимог до підручника з історії:

1) вимоги до відбору змісту (відповідність програмі і стандартам, структурна і хронологічна організація матеріалу, дотримання балансу висвітлення питань політичної, економічної, соціальної та культурної історії, висвітлення взаємовпливу подій національної, регіональної та європейської історії;

2) педагогічні вимоги до матеріалу підручника (опора на попередні знання і навички, представлення альтернативи та вибору, посилання на інші джерела інформації, взаємозв'язок матеріалу параграфів) [1: 131].

Нідерландський методист, Президент Європейської асоціації “Єврокліо” Й. Ван дер Леу Роорд вважає якісним підручник, який є: розвиваючий, активний і творчий, академічно і педагогічно сучасний, багатоперспективний, адресованим конкретній віковій групі, написаний доступною мовою, укладений відповідно до програми, привабливий, пов'язаний з позапрограмним матеріалом (містити посилання на твори художньої літератури, документальні джерела, пресу та інші інформаційні технології, надає можливості для позапрограмної роботи (містити пропозиції щодо позапрограмних тем та проектів) [5: 16].

Та, звичайно, найкращим та найбільш об'єктивним експертом є вчитель історії, якому щодня доводиться використовувати підручник. Так, за результатами опитування вчителів України, проведеного членами Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін “Нова доба”, було визначено основні критерії, яким, на думку вчителів, має відповідати сучасний підручник з історії. До таких критеріїв було віднесено:

1) доступність матеріалу, 2) високий рівень методичного забезпечення, 3) багатоаспектність, 4) орієнтація на виховання загальнолюдських цінностей та громадянських якостей, 5) змістовність, 6) зовнішня привабливість, 7) проблемність, 8) неупереджений та об'єктивний виклад матеріалу, 9) відповідність діючій програмі, 10) науковість, 11) документальне підкріплення інформації, наявність різноманітних джерел [2].

Висновок. Попри достатньо широкий спектр досліджень, присвячених розробці вимог до створення підручників з історії та визначення критеріїв їх оцінювання, однією з невирішених проблем сучасної методичної науки залишається розробка наукової теорії створення підручників та створення підручників “нового покоління”, заснованих на новій освітній парадигмі. Незважаючи на те, що підручники останніх років стали досконалішими, питання про те, чи можна їх називати підручниками “нового покоління” є спірним. Невідкладними завданнями сьогодення є:

- створення підручників для груп учнів з різними пізнавальними можливостями (в якості проміжного варіанту слід розглядати створення навчальної літератури з багаторівневим методичним апаратом, а в перспективі – розробка індивідуальних навчальних посібників, що включають прийнятний для кожної теми матеріал, який має відповідати індивідуальним потребам учнів);
- підготовка підручників різних рівнів, тобто базового та профільного (поглибленого) рівнів. Особливо актуальним це стає на сучасному етапі в зв'язку з переходом старшої школи на профільне навчання;
- активна співпраця в процесі створення шкільних підручників педагогів-практиків, учених та фахівців у галузі історичної дидактики.

Науковою перспективою подальшого дослідження означеної проблеми є вивчення передового вітчизняного та зарубіжного досвіду розробки навчальної історичної літератури з метою створення найближчим часом шкільних підручників та посібників “нового покоління”, які будуть відповідати вимогам сучасної школи та українського, європейського і світового соціуму, а також розробка наукової теорії створення підручників в Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баханов К.О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти. – Донецьк: “Юго-Восток”, 2005.
2. Вербицька П. Сучасні підходи до підручника з історії в Україні. <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/polina2.html>.
3. Зякун А.І. Навчальна література з історії кінця 80-х – 90-х рр. ХХ ст.: історіографічний аналіз: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: Спеціальність 07.10.06. – Історіографія, джерелознавство та спеціальні дисципліни. – К.: КНУ, 2002.
4. Мороз П.І. Методичні засади шкільного підручника історії стародавнього світу: Дис. ... канд. пед. наук: Спеціальність 13.00.02. – Теорія і методика навчання історії. – К.: 2006.
5. Пометун О.І. Актуальні проблеми шкільного підручника з історії // Історія в школах України. – 2002. – № 6.
6. Пометун О.І. Як раціонально використовувати на уроці методичні можливості підручника нового покоління // Історія в школах України. – 2004. – № 3.
7. Пометун О. І. Шкільний підручник з історії: ознаки нового покоління // Проблеми сучасного підручника: Зб. наук. пр. – К., 2003. – Вип.4.
8. Про проведення Всеукраїнського конкурсу навчальних програм і підручників для 5-12 класів відповідно до Державного стандарту базової і повної середньої освіти” // Інформ. зб. МОН України. – 2004. – № 5.
9. Пометун О.І., Гупан Н.М. Підручник як засіб виховання громадянина // Історія в школах України. – 2005. – № 4.
10. Удод О.А. Нові підходи до підготовки підручників із всесвітньої історії для основної та старшої школи в Україні (Матеріали міжнародного семінару) // Історія в школах України. – 2003. – № 6.

УДК 372.853+159.923

І.П. Кенєва, О.А. Марченко, Ю.П. Мінаєв

НА ШЛЯХУ ДО ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ ДИДАКТИКИ ФІЗИКИ

Автори пропонують термін для позначення одного з перспективних напрямків дидактики фізики і вказують на нову фундаментальну науку, яка б могла стати теоретичною основою для розбудови цього напрямку.

A term to designate one of the perspective branches of physics didactics is suggested by authors along with pointing out a new fundamental science which can become a theoretical basis, significant for future advance in the respective field of study.

Словосполучення “диференціальна дидактика”, не кажучи вже про “диференціальну дидактику фізики”, нам не вдалося знайти ані у спеціалізованих словниках, ані за допомогою комп’ютерних пошукових систем, що і зумовило мету даної статті. З іншого боку, вже більше століття існує термін “диференціальна психологія”, який був уведений німецьким психологом В. Штерном у 1900 році. Цей розділ психології вивчає індивідуально-типологічні відмінності між людьми. Він має велике прикладне значення, зокрема для практики навчання [14: 186].

У класичному підручнику світового рівня А. Анастасі з диференціальної психології [1] є спеціальний розділ “Навчання та індивідуальні відмінності”. Якщо ж ми візьмемо відносно новий підручник з педагогіки І. Підласого [12], то знайдемо лише маленький підрозділ “Урахування індивідуальних особливостей”. І там прямо сказано, що серед спеціалістів існують серйозні розбіжності щодо питання про необхідність урахування індивідуальних особливостей учнів у процесі виховання і навчання. На підтримку негативного вирішення цього питання навіть наведена досить велика цитата з Гегеля. Щоправда, далі вказується, що вітчизняна педагогіка стоїть на інших позиціях – виховання має максимально спиратися на індивідуальність.